

EBUTAHİR KAZASI NÜFUS VE TOPLUM YAPISI 1834 M (1250 H.)

Salih AKYEL¹

1831 yılına kadar Osmanlı Devletinde genel bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Hâkimiyeti altındaki toprakların kullanımını ve bunlara bağlı olarak asker alma, vergi toplama gibi temel bazı meselelerde kolaylık sağlamak amacıyla tahrirler, daha sonraki tarihlerde de değişik isimler altında çeşitli istatistikler yaptırmışlardır. Bu nedenle 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı şehirlerinin nüfusu hakkında kesin bir bilgi elde etmek oldukça zordur. Ancak bu türlü defterlerden nüfus hesaplamaları yapabilmek mümkün olup, çıkan sonuçlar ihtimalli olmaktadır².

Nüfus araştırmaları ile ilgili olarak tahrir defterlerinde yer alan hane, mücerred ve bennak sayıları ile daha sonraki dönemlerde şer'iyye sicillerinde de bulunan avarız hane sayıları³ önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Avarız hane sayılarının nüfus dışında hane sayılarında bile bir kesinlik ifade etmediğinden dolayı yapılan tahmini nüfus hesaplamalarında azda olsa bir yanlışlık payı bulunmaktadır⁴. Ancak 19. Yüzyıldan itibaren yapılan nüfus sayımlarında sadece erkek nüfusun sayılması ise nispeten bu döneme ait verilen nüfus rakamları gerçeğe daha yakın olmaktadır.

1834 M. (1250 H.) Tarihli Ebutahir Kazası Nüfus Defterinin Özellikleri

1834 M. (1250 H.) tarihli Harput nüfus defterinde Ebutahir kazasında yaşayan erkeklerin nüfusuyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. 2664 sıra numaralı olan Defter 1834 M. (1250 H.) tarihlidir. Nüfus defteri 1834 tarihli olup, bu tarihte askere alınacak gençleri tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir. bu nedenle hazırlandığı dönemdeki nüfus sayımını ihtiva etmesi açısından büyük öneme sahiptir.

¹ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

² Ahmet AKSİN; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ 1999, s. 152.

³ Ahmet AKSİN, a.g.e, s. 152, ayrıca Avarız ve Avarız Hanesi ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfü Barkan, "Avarız", İ.A., C. 2, İst. 1988, s. 13-19.

⁴ Rifat ÖZDEMİR; "Avarız ve Gerçek Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler", X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, (22-26 Eylül 1986) Ankara 1993, s. 1581-1613.

İncelemeye konu olan nüfus defteri 17x56 cm ebadında, ciltsiz ve 28 sayfadan oluşmaktadır. 26-28 sayfaları boştur. Defter iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Müslüman nüfus, ikinci bölümde de gayr-i müslim nüfus kaydedilmiştir. Defterin muhtevası ve kullanılan bazı ibarelerin yazılış şekline gelince, “İsmail oğlu Ahmed” veya “Hacı Veli oğlu Ali” şeklinde olup genelde önce lakap veya dede adı, sonra sayılan şahsın ve babasının adları yazılan ve ismin altına yaşı kayd edilmiştir. Eğer oğlu veya oğulları varsa “ve oğlu\ oğulları” denilerek adları ve hemen altlarına da yaşları rakamla yazılmıştır. Buradaki “ve” kelimesi aile reisinin hayatta olup olmadığını belirtmek için kullanılmıştır. Eğer “ve” konulmamışsa baba hayatta değil demektir. Ayrıca kişilerin nüfus defterine “sin” ibaresiyle yaşları, baba adları, fiziksel özellikleri, görünüşleri, aile lakapları varsa meslek görevleri ile birlikte yazılmıştır.

I.EBUTAHİR KAZASI NÜFUSU

II. Mahmud'un tahtta olduğu 1830 yılında devletin tümünü kapsayacak bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırıldı. Bu sayımda askerlik hizmetine alımlar için olsa gerektir ki sadece erkek nüfus sayılacaktı. Gereken talimatnameler için Ceride Nezareti kuruldu. Sancak merkezlerinde ise bu nezarete bağlı olarak çalışacak Defter Nazırlıkları kurumu oluşturuldu⁵. Defter Nazırlıklarının görevleri sancakta doğan, ölen, göç eden ve sancağa gelip yerleşenlerin kayıtlarını günü gününe tutmaktı. Bunlardan başka mürur tezkeresi verme görevi de Defter Nazırına aitti⁶. 1830 yılında karara bağlanan ve 1834 yılında ise uygulanmaya koyulan kararla Ebutahir Kazasında gerçek bir nüfus sayımı yapıldı. Yapılan nüfus sayımına göre Ebutahir Kazasında 1834'de 1830 müslüman erkek nüfusun yanında 294 gayr-i müslim nüfus bulunduğu kaydedilmiştir.

Müslüman nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı yaklaşık % 80 olup bu oran Müslüman nüfusta hane başına ortalama 3 kişi düşerken gayr-i müslimlerde de bu oran 3 aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Bu defterin sonunda kazadaki hane dağılışı 706 müslüman hanenin yanında 104 gayr-i müslim hanedir. Toplam nüfusa bakıldığında da 1830 müslim, 294 gayr-i müslim nüfus bulunmakta olup toplam nüfus 2124 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayıya kadın nüfus da eklenince kazadaki yaklaşık nüfus sayısı 4248'e olmaktadır.

⁵ Ahmet AKSIN, a.g.e. s.161.

⁶ Musa ÇADIRCI; “1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfus Üzerinde Bir Araştırma”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S.1, Ankara 1980, s.110-111.

II. HANELERDEKİ ERKEK NÜFUSUN DAĞILIMI

1. Oğullar

19. yüzyılda Ebutahir Kazasında hane nüfusu anne baba ve çocuktan oluşan çekirdek aileden⁷ meydana gelmiyordu. Genelde Evli oğullar ve torunlar, yeğenler, hatta damatların aynı çatı altında yaşadığı geniş aileler⁸ bulunuyordu. Babanın hayatta olmaması halinde kardeşlerde ağabeyin aile reisi olduğu haneler bir arada yaşayabiliyordu. Genellikle bekar oğullar babanın çatısı altındaydılar. Evli olanlar, ayrı birer hane olarak yazılmışlardır. Toplam nüfus karşısında Müslüman oğulların oranı % 80 iken gayr-i müslimlerde % 20'dir.

2. Kardeşler

Baba ölmüş olsa dahi bir arada oturan kardeşler babalarının adı altında yazıldıkları halde bazı hanelerde aile reisi durumunda olan genellikle en büyük ağabeydir. Ancak bunun ticaret için aile reisi ağbinin köy veya kasaba dışında bulunması halinde daha küçük kardeş olan aile reisi olarak kaydedilmiş ve ticaretle uğraşan en son yazılmıştır. Kardeşleriyle aynı haneyi paylaşanların sayıları, evlatlara göre çok azdır. Müslümanlarda 114 iken gayr-i müslimlerde 26'dır.

III. NÜFUSUN YAŞA GÖRE DAĞILIŞI

1830 tahriri sebeplerinin başında askerlik çağındaki erkek nüfusun tespiti geliyordu. Bu sebeple de her kaza sonunda icmaller yapılırken nüfusun ne kadarının matlub yani askerlik için uygun, ne kadarının ise gayr-i matlub yani askerlik çağının dışında kaldığı belirtilmiştir. Yaşı askerliğe uygun olmakla beraber iskan yerleri dışında ticaretle meşgul olanlar ve çocuklar ile maluller ayrı hesaplanmıştır.

Kaza nüfusunun hangi yaş grubunda yoğunlaştığını görmek için defterdeki müslüman nüfusu bölümünün altında Müslüman nüfusu 3 grup olarak verilmiştir. Buna göre;

1-15 yaş grubundaki çocukların sayıları 985'tir. Kaza nüfusu içindeki Müslüman nüfustaki payları % 55'tir.

15-30 yaş grubu arasında nüfus biraz azalmaktadır. Sayı olarak 457 olup bunu oran olarak ifade etmek gerekirse bu da %30'a düşmektedir. Bu

⁷İlber ORTAYLI; Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul 2004, s. 3-4.

⁸ Sevim TİMUR; Türkiyede Aile Yapısı, Ankara 1972, s. 19.

gruptakilerin sayı ve oran olarak düşmesi doğumların azlığı ve çocuk ölümlerinin fazlalığı ile açıklanabileceği gibi 15 yaş ve üstünün matlub grubuna girmesinden dolayı bazılarının tahrirlerde yazdırılmamış olması yahut yaşlarının küçük gösterilmesinden kaynaklanmış olabilir.

30 ve yukarı yaş grubundakilerin sayıları ise 398 kişi olup toplam Müslüman nüfus oranı %25'tir.

Gayr-i Müslimlerdeki nüfus sayımlarının altındaki sınıflandırmayı ikiye ayırmışlardı. Bunlar; 1-10 yaş grubundaki çocukların sayıları 117'e ulaşır. Kazadaki gayr-i müslim nüfus içindeki oranları % 40'dır.

10 yaş ve yukarı grubundakilerin sayısı 177 kişi olup toplam gayr-i müslimdeki oranı ise %40'dır.

IV.SIFATLAR

1. Fiziki Özellik Dolayısıyla Verilen Sıfatlar

Fiziki özellikler içerisinde ten, saç, sakal ve göz rengi, yaşça büyüklük ve boyca uzunluk gibi hususlar yer alır. Kazada renk belirtmek için en çok kullanılan sıfat *kara*'dır. Fiziki özellikleri belirtilenler arasında 13 kişi *kara* sıfatıyla belirtilmiştir.

Sarı, şahsın saç, sakal ve bıyık rengini gösteren bir sıfattır. Kazada 4 kişi *sarı* sıfatlıdır. Renk gösteren bir diğer sıfatsa *koca*'dır. Kazada 5 kişi *koca* sıfatlıdır. Ancak bu sıfat sahibinin iri yapılı olması kadar ileri yaşta bulunmasından da verilmiş olabilir. Nitekim *koca* sıfatlıların çoğunun yaş ortalaması 50'nin üzerindedir.

Diğer bir sıfat ise *küçük*'tür. Ancak bu da *koca* gibi hem boy kısalığı, hem de kardeşler içinde en küçük olma veya yakın çevrede aynı adı taşıyanların *küçüğü* olma şeklinde kullanılmış olabilir. Bunların kazadaki sayısı 5'tir. Bu sıfatın tam tersi olan diğer belirtilen özellik ise *uzun*'dur. Bunlarda 3 kişi olarak belirtilmiştir. Ayrıca 1 kişide *ince* olarak yazılmıştır.

Fiziki özellik dolayısıyla verilmiş diğer sıfatlar *kel* ve *köse*'dir. Kazada *kel* 2, *köse* de 3 kişidir.

2. Mevki veya Sosyal Hayattaki yerini Belirleyen Sıfatlar

a. Sosyal Durumu Belirleyen Sıfatlar

Bunlar ağa, efendi gibi sıfatlardır. En fazla sayıdakiler efendilerdir. Efendi, ilmiye ricali (kaza ve tedris) için kullanılan bir sıfattır⁹. Kazada bu sıfatı taşıyanların sayıları 14'tür. Ağa, lakaplılar 3 kişidir. En çok kullanılanlardan biri de hacı'dır. Bilindiği gibi hacılık, İslam'ın şartlarından birinin yerine getirilmesidir. Ancak bu durumun yapılabilmesi için genellikle maddi gücü belli bir seviyenin üstünde olanlar için mümkündür. 8 kişi hacı lakaplıdır. Diğer bir sıfatsa *Mollalık*'tır. 15 kişi bu sıfatı taşımaktadır. Ayrıca 1 kişi *hafız* lakabına sahiptir.

b. Meslek Belirleyen Esnaf Teşkilatı Sıfatı

Esnaf teşkilatı denilince, şehirler ve kasabalar akla geldiğine göre hammaddeyi, üreticiden veya toptancıdan alınıp işlendikten sonra satmak, şehre çevresinden veya uzaklardan gelen gıda, giyecek ve diğer maddeleri toptancıdan alarak kadı'nın narh verme suretinde tespit edeceği bir kâr ile dükkânında satmak işleri olduğuna göre esnafın alış verişteki rolü, üretici ve toptancı ile kendi ihtiyacı için mala istekli olan alıcı arasında aracı durumunda bulunmaktan ibarettir. Ancak bu aracılık, esnafın kendisine gelen hammaddeleri işledikten sonra, pazara dökme suretinde olduğu takdirde işe endüstri çalışmaları da giriyor demektir¹⁰. Şehirde demirci esnafı atölyelerinde balta kazma kürek, nal gibi daha ziyade çiftçileri ilgilendiren bıçak, kama, benzeri kesici aletleri ve silah olarak kullanılan şeyleri yapmaktaydılar. Kalaycı esnafı çoğunlukla kap-kaçakları kalaylamakla uğraşıyorlardı. Günümüzde Demirciler çarşısı isimlerindeki semtler bu esnafa ait ilişkilerin toplandığı yerleri ifade ederler. Köşker işleriyle uğraşan esnafı da ayakkabı çeşitlerini yapanlar ya da ayakkabı türlerine göre gruplara ayrılıyordu.

Tablo 1: Ebutahirde faaliyet gösteren esnaflar;

Boyacı	Demirci	Kalaycı	Hallaç	Terzi
Berber	Çoban	Kuyumcu	Köşker	Meslakçı

⁹ Mübahat KÜTÜKOĞLU; Menteşe Sancağı 1830, Ankara 2012, s. 104.

¹⁰ Ahmet AKSİN; XIX Yüzyıla Eğin(İdari, Fiziki, sosyal ve İktisadi Yapı), İst. 2003, s. 121-122.

Hicri 1250 yılına ait (Miladi 1834) bu nüfus defterinde faaliyet gösteren esnafların ve çalışanların isimlerinin yazılı bir nüfus defteridir. Bu defterdeki bilgilere göre Ebutahir kazasında faaliyet gösteren esnafların ve dükkânlarının sayıları şu şekildedir:

Tablo 2 : 1834 yılında Ebutahir’de Faaliyet Gösteren Esnaflar ve Dükkan Sayıları

SIRA	ESNAF GRUBU	ADET
1	Boyacı	1
2	Berber	1
3	Çoban	1
4	Demirci	4
5	Değirmenci	4
6	Kalaycı	1
7	Kuyumcu	1
8	Köşker	9
9	Hallaç	7
10	Meslakçı	4
11	Terzi	1

SONUÇ

Defterde kazanın toplamına ait rakamlar verilmiştir. Bu rakamlar 1834 Nüfus sayımı icmallerini ihtiva ettiği rakamlardır. Ancak bu rakamların defterin sonunda verilen kaza toplamaları bütün şahısların ayrı ayrı toplamalarıyla her zaman aynı olmadığı gibi defterin sonunda verilen toplamalarla ne yazık ki kaza toplamalarında verilen rakamlar farklılık göstermektedir. Bu toplama yanlışlıkları belki de defterin yazılış tarzından kaynaklanmıştır. Çünkü isimler aralık verilmeden peş peşe yazıldığı görülmektedir.

Çalışma konumuz defter bir nüfus defteri olmasına rağmen sadece nüfusun sayısı ile ilgili bilgiler vermemektedir. Her ne kadar kaza ve köylerin yüzölçümleri ilgili bilgimiz olmadığı için nüfus yoğunluğunun tespiti yapılamıyorsa da nüfusun kazadaki dağılışı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

İstatistikçiler günümüzde dahi hiçbir nüfus sayımının kesin doğru rakamlar içermediğini belirtmekte. Durum böyle olunca 1834’de yapılan bir nüfus sayımının da kesin bilgiler vermeyeceği açıktır. Buna rağmen nüfusun hangi yaş grupların da toplandığını tespit etmeye çalıştık.

Mesleklere de her zaman yer verilmemiştir. Büyük ihtimalle yaşadıkları yerlerde halkın büyük kısmının ziraatle uğraşmasından kaynaklanmaktadır. Bölgede daha çok hangi mesleklerin icra edildiğini gördük. Sonuç olarak nüfus defterinin Ebutahir Kazası nüfusuyla ilgili değerli ve kıymetli ipuçları verdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

AKSIN Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999.

AKSIN Ahmet; *XIX Yüzyıla Eğin(İdari, Fiziki, sosyal ve İktisadi Yapı)*, İst. 2003.

Barkan Ömer Lütfü ”Avarız”, *İ.A.*, C. 2, İst. 1988.

ÇADIRCI Musa; “1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfus Üzerinde Bir Araştırma”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara 1980.

KÜTÜKOĞLU Mübahat; *Menteşe Sancağı 1830*, Ankara 2012.

ÖZDEMİR Rifat; “Avarız ve Gerçek Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler”, *X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (22-26 Eylül 1986) Ankara 1993.

ORTAYLI İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2004.

TİMUR Sevim; *Türkiyede Aile Yapısı*, Ankara 1972.

